

blandingsøkonomien spiller en rolle for den erhvervsøkonomiske udvikling i Sydskandinaviens oldtid.

I et efterfølgende kapitel beskæftiger forfatteren sig med relationerne menneske-menneske, således som de kan belyses af de arkæologiske kilder. Tre detailproblemer diskuteres her: befolkningens størrelse, specialistgrupperne i oldtidssamfundet og kontakterne med omverdenen. Hvad det første problem angår, kunne man godt have ønsket sig nogle uddybende bemærkninger om den nyere arkæologis interesse for demografiske faktorer i forbindelse med studiet af oldtidshistorien. Som helhed er kapitlet dog fascinerende læsning ved sine mange utraditionelle synspunkter og ofte meget slående formuleringer.

Det kan således være vanskeligt at karakterisere Mobergs og Olssons bog under eet. Manglerne er mange steder så iøjnefaldende, at bogen ikke kan siges at give et fuldgyldigt billede af 1970ernes arkæologi. På den anden side forholder bogen sig velgørende kritisk til mange næsten fastlåse problemstillinger i skandinavisk oldtidshistorie – et eksempel er de spørgsmålstejn, der sættes ved teorierne om den såkaldte enkeltgravskulturs baggrund og erhvervsform (s. 109). Det vil være rimeligt at konkludere, at i hænderne på den rette lærer – og der er ingen tvivl om, at såvel Moberg som Olsson hører til den kategori – vil bogen kunne danne et inspirerende og idéfyldt grundlag for undervisningen i det fag, som endelig efter 150 års udvikling vedkender sig sit tilhørsforhold til historieforskningen i særdeleshed og til samfundsvidenskaberne i almindelighed.

Jørgen Jensen

Maurice Lombard: Monnaie et Histoire d'Alexandre à Mahomet. Civilisations et Sociétés 26. Paris, Mouton 1971. 234 s.

Maurice Lombard er en af de mest fremtrædende blandt de mange historikere, der i vore dage har beskæftiget sig med det middelalderlige problemkompleks, der knytter sig til Pirenne's tese om afbrydelsen af forbindelserne mellem *Oriens* og *Occidens* som følge af arabernes erobringer i middelhavsverdenen. Skal man med få ord placere Lombard i diskussionerne, kan man uden overdrivelse sige, at hans opfattelse er den diametralt modsatte af Pirenne's. Til Pirenne's udtalelse: Uden Muhammed ingen Karl den Store (som Pirenne altså forstår således, at den nye tid, der begynder med Karl den Store, må ses som en isolation af Occidenten fra Orienten og en langt primitivere økonomisk situation) har han som sin mening sagt, at den er rigtig, hvis man giver den »modsat fortegn«. Forbindelserne mellem Øst og Vest intensiveres tværtimod efter arabererobringerne, både de handelsmæssige og de kulturelle. Ud-

talelsen findes i en artikel: »Mahomet et Charlemagne. Le problème économique« (*Annales E.S.C.* 3, 1948), hvor Lombard tog stilling til Robert S. Lopez' artikel: »Mohammed and Charlemagne: A Revision« (*Speculum* 1943). De to forfattere var helt enige om, at problemerne hidtil var anskuet alt for ensidigt fra Vest. Det var lige så vigtigt at betragte dem fra Øst. Den første del af bogen *Monnaie et Histoire d'Alexandre à Mahomet* viser, at Lombard har ment det alvorligt med denne opfordring til sig selv og andre. Den giver nemlig en meget grundig og omfattende samling af »sources orientales« på ikke mindre end 493 numre, suppleret med en oversigt over »sources byzantines« (nr. 494–532) og »sources occidentales« (nr. 533–734). Selv om specialister på det orientalske område sikkert vil kunne påpege enkelte mangler, kan man roligt sige, at der her er skabt et nyttigt arbejdsinstrument for den vestlige historiker, der vil søge i dybden med de orientalske kilders hjælp.

Bogens anden del falder i to hovedafsnit, af hvilke det førstes vigtigste del er: »Les économies monétaires à la veille des conquêtes d'Alexandre«. Man får her præsenteret en oversigt over Oldtidens handelsruter, over de miner, der leverede guld, sølv og bronze til udmøntningerne, et meget kortfattet rids af mønt- og vægtsystemerne hos perserne og grækerne og en skematisk oversigt over, hvorvidt der i enkelte områder var mono- eller bimetallisk system. Det skildres, hvorledes en møntøkonomi bliver mere og mere almindelig. Kapitlerne indeholder nogle instruktive kort og tabeller, men behandlingen af disse for vor økonomiske historie så væsentlige problemer er alt for overfladisk og almen til rigtig at give noget. Noteapparatet virker ganske tilfældigt. Det vil nok netop her være på sin plads at understrege, at bogen er samlet og udgivet flere år efter Lombards død, således at han ingen indflydelse har haft på dens endelige udformning. Måske er det også derfor, man forgæves leder efter oplysninger om det romerske møntsystem, der er en vigtig forudsætning for middelalderens, selv om Lombard naturligvis specielt har interesseret sig for det græske, som araberne indirekte bygger på. Bogens titel kan iøvrigt dermed siges at være misvisende, da en væsentlig del af den lovede periode efterlades ubehandlet. Til gengæld går bogen langt højere op i tid (11. årh.), end titlen angiver.

I kapitel IV gives et overblik over de møntsystemer, der eksisterede i henholdsvis »l'occident barbare«, »l'empire byzantin« og »l'orient sassanide«, da muhammedanerne begyndte deres store erobringer. Som et karakteristisk træk kan nævnes, at guldmængden er meget sparsom i Europa; der udmøntes kun $\frac{1}{3}$ -solidi: trienter, som endog afløses af sølv. Det antydes, at dette markerer en økonomisk nedgang. Her er Lombard altså i virkeligheden på linie med Pirenne, medens flere moderne numismatikere har et helt andet og mere positivt syn på den stigende sølvudmøntning, som de opfatter som vidnesbyd om stigende økonomisk akti-

vitet (se f. eks. Jean Lafaurie, 'Monnaies d'argent mérovingiennes des VIIe et VIIIe siècles', *Revue Numismatique* 1969, s. 98 ff., især s. 115 ff.,: »Du monnayage d'or au monnayage d'argent« og D. M. Metcalf og andre: *Studies in the Composition of Early Medieval Coins, Minerva Numismatic Handbooks Number Three*, 1968). Også Byzans lider under guldmangel og dalende handelsaktivitet, men dog ikke katastrofalt. Sassanideriget har en omfattende sølvudmøntning og tesaurerer det indkomne guld, som de får på grund af en gunstig handelsbalance, både overfor Byzans og Vesteuropa.

I kapitel V behandles »La monnaie dans le monde musulman (VIIe–XIe siècle«, et emne som Lombard allerede 1947 har skrevet om (*Annales É.S.C.*). Det slås fast, at araberne har rig adgang både til guld og sølv, og at de udmønter guld i efterligning af det byzantiske og sølv i efterligning af det sassanidiske møntsystem. Et specielt islamisk møntsystem kommer først med Abd al-Maliks reform (c. 696–697). Der præges en dinar i guld og en dirhem i sølv, de er billedløse og med indskrifter, der indeholder religiøs propaganda. Nederst i systemet en fals (el. fils) af bronze. Det nye møntsystem var altså bimetallisk og mønternes indbyrdes forhold var til at begynde med 20 dirhems på 1 dinar. Selv om Lombard således gør rede for, at det islamiske møntsystem var bimetallisk, lægger han i de følgende kapitler så godt som hele vægten på guldet: »La victoire de l'or«. Han anser dinaren for den vigtigste mønt i hele araberriget, både som regneenhed og som cirkulerende mønt fra slutningen af 900-tallet. Guldet kommer dels fra tesaurerede skatte i de erobrede områder, dels fra store nye guldfund. I »Les conséquences économiques et sociales de l'évolution monétaire« skildres ganske indgående, hvorledes øget metal- (og dermed møntproduktion) virker stimulerende på handel, industri og landbrug, og hvorledes en arabisk rigmandsklasse af købmænd vokser op, medens jævne folk ikke fik glæde af højkonjunkturerne – de udnyttedes blot. Periodens højkonjunktur medfører en stærk udvikling af byerne, og hofferne blev enormt rige.

Det sidste afsnit skildrer den arabiske pengeøkonomis betydning for Europa. De store behov hos den arabiske rigmandsklasse medførte køb af mange varer uden for det islamiske område, især slaver, pelsværk, træ (til skibsbygning) og sværd. Disse ting hentede man dels i den nære Orient, dels i Vest- og Østeuropa, krydderier og silke i den fjerne Orient. Varerne betaltes hovedsagelig med mønt. Byzans tildeles en nøgleposition som mellemhandler mellem Øst og Vest, som før arabererobringerne. Guldbeholdningerne og guldomløbet stiger. Et punkt, man bør lægge vel mærke til her, er den påstand, der fremsættes næsten som en indiskutabel sandhed, at Occidenten betalte i guld igen fra 800, når man handlede med Byzans. Denne påstand spiller en væsentlig rolle for Lombards skildring af Vestens handel. Problemet, hvor man fik guldet

fra, løser han ved at foreslå, at det kom fra araberne: »En échange de ces produits essentiels (slaver, træ, tin, våben) le monde musulman exporte vers le monde barbare d'Occident ses pièces d'or«. Vesten bliver eksportør i stedet for som tidligere så godt som udelukkende importør i handelen med Orienten. En række beviser på denne handel såvel fra orientalske som vesteuropæiske kilder gennemgås, og det fremhæves, at dette modbeviser Pirenne. En række beregninger over priserne på slaver viser, hvilke store beløb det må have drejet sig om. Slaveruterne omtales udførligt, og de nordiske og russiske veje fremhæves. Skildringen af den livlige handel er stort set velunderbygget og i overensstemmelse med andre anti-Pirenne historikere. Med hensyn til den stærke understregning af det arabiske gulds betydning ligger Lombard på linie med Ugo Monneret de Villard (*Rev. Ital. di Numismatica* 1919–21) og March Bloch i dennes kendte afhandling »Le problème de l'or au moyen âge« (*Annales d'H. É. et S.*). Alle bygger en del på de vesteuropæiske kilders brug af ordet *solidus mancus* – eller *mancus*, som opfattes som navn på den arabiske dinar. I den forbindelse er det meget nyttigt at gøre sig bekendt med Philip Griersons artikel: 'The Myth of the Mancus' (*Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 1954), hvor han kategorisk afviser tanken om, at arabisk guld i store mængder har cirkuleret i Europa. »Mancus« udlægger han som underlødige guldmønter fra Byzans og Italien. Grierson går i denne og andre artikler efter min opfattelse for langt i sin afvisning af samhandel – han er så godt som helt på Pirenne's parti, men hans synspunkter er et nødvendigt korrektiv til Lombards. På spørgsmålet om, hvor guldet fra araberne er blevet af – udover det, der eventuelt er brugt til handelen med Byzans – henviser Lombard til vesteuropæiske kirkeskatte og til, at skandinaviske museer bugner af guldsmykker fra Vikingetiden. Dette sidste er ikke rigtigt. Der er mængder af guld fra romersk og germansk jernalder, men i Vikingetiden dominerer sølvet. Man mindes i denne sammenhæng en anden stor hypotese vedrørende betalingsmidlerne mellem Øst og Vest, nemlig Sture Bolins: 'Muhammed, Karl den Store og Rurik' (*Scandia* 1939 og *Scandinavian Economic History Review* på engelsk 1953). Her er det arabernes sølv, der er den dominerende faktor, og selv om Bolins teori også har visse mangler, er den i bedre overensstemmelse med de bevarede facts i form af store mængder af arabiske dirhems og af sølv i Vikingetids-skattene.

Med god ret fremhæver Lombard, at de europæiske efterligninger af forskellig art af arabiske guld-dinarer indicerer omløb af arabiske guldmønter, og det samme er tilfældet for sølvmønternes vedkommende (dette bagatelliserer Grierson). Dog er det ikke ganske korrekt, hvor der tales om dirhemeefterligning med runer fra Bornholm. Det fundne stykke er en slidt arabisk mønt med indridsede runer (*Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1937, s. 81, og Jacobsen og Moltke: *Danmarks Runeindskrifter*

Kbh. 1942) Nr. 410). Som Bolin sætter han muligvis også med rette Karl den Stores møntreform i relation til det arabiske system, men når han udtaler: »une conjuncture splendide s'offre aux monnaies d'or musulmanes qui s'implantent comme l'instrument *exclusif* des échanges internationaux«, kan hverken skriftlige kilder eller møntfund støtte hans teori.

Maurice Lombards vigtigste afhandlinger om de her berørte emner trykt i forskellige tidsskrifter er netop blevet genoptrykt i et samlebind »Espaces et reseaux du haut moyen age« (*Le savoir historique*, Mouton 1973).

Kirsten Bendixen

Hans Petersson: Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag. Rättshistoriskt Bibliotek, utg. av Institut för rättshistorisk forskning, serien I bd. 21, Stockholm, Nordstedtska bokhandl. (distr.), 1973. 512 s.

Morgengaven, mandens gave til hustruen på morgendagen efter brylluppet, var kendt i de ældste germanske retsordninger. Den er vistnok mange steder blevet opfattet som en manden påhvilede pligt, men den var da normalt undergivet regler om størrelse i forhold til mandens formue, således den langobardiske *Quarta*. Endvidere er udviklingen af regler om formuefællesskab og lighedeling på skifte sat i forbindelse med det forhold, at morgengaven med tiden mange steder fik karakter af en frivillig gave. I de tyske middelalderordninger blev sådanne ægteskabskontrakter efterhånden almindelige til forbedring eller ændring af de legale, for kvinder ofte ugunstige, formueordninger. Morgengaven udgjorde en væsentlig del af kvindens »Frauengut«, især dog i adelige slægter, hvor morgengaven kunne omfatte borge, slotte, ja hele landområder. Morgengaven havde formentlig både betydning som en *pretium virginitatis*, og som enkeforsørgelse, men kunne normalt kun oprettholdes i tilfælde af barnløshed; den havde i tyske adelsslægter tillige især betydning ved det såkaldte morganatiske ægteskab, som gav hustruen ret til morgengave, *donatio morganitica*.

Det vil føre for vidt i dette korte rids at forsøge at udrede de spegede tråde imellem den før- og efter-justinianske romerrets regler om *donatio ante* (eller) *propter nuptias*, de germanskretlige fæstengaver, morgengaver og kanoniske gaveregler, selv om de gængse nordiske fremstillinger